

Titel: Bemærkninger til Roman Jakobson, [Jakobsen] 024-0010

Citation: "Bemærkninger til Roman Jakobson, [Jakobsen] 024-0010", i *Louis Hjelmslev og hans kreds*, s. 1. Onlineudgave fra Louis Hjelmslev og hans kreds:
https://tekster.kb.dk/catalog/lh-texts-kapsel_024-shoot-workidNKS-2757_0000_024_Jakobsen_0010/facsimile.pdf (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Louis Hjelmslev og hans kreds

Ophavsret: Materialet kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge det til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

Nyeste bearbejling af Rom. Jacobsen 2/11, 49 Hjelmslev

Et hovedpunkt hos Roman Jakobson er en teori om de psykofysiske processer i hjernen, hvorved de forskellige vokaler "dannes". Denne teori er overtaget fra Stumpf (Die Sprachlaute (1896) kap. 13), men i en stærkt ændret og udvidet form. Tak Da HJ kun giver et meget ufuldkomment referat af Stumpf, er det nødvendigt for bedømmelsen af teoriens betydningskraft at se lidt næjere på Stumpfs fremstilling og dens forudsættning.

St. selv understreger stærkt den rent hypotetiske karakter af denne teori: Doch dürfen wir wohl behaupten, dass innerhalb dieser Begrenzung der Aufgabe die hier entwickelten Vorstellungen die Tatsachen richtiger und vollständiger zusammenfassen als etwa das sonst auch so ansprechende Koenig-Koehlersche Oktaven-gesetz, und dass die so wenig als möglich über die Beobachtungen selbst hinausgehen. Koehlers oktavlov, som diskuteres af St. s. 321 ff. går i korthed ud på at vokalerne klangfarve hovedsagelig beror på den absolute højde af forstærket en enkelt formant. Det forstærkede formantområde strækker sig over halv to oktaver men har sit centrum i midten, omtrent ved følgende toner:

c ¹	c ²	c ³	c ⁴	c ⁵
U	O	A	E	I

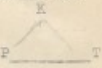
En ren tone (dvs. uden øvertoner eller undertoner) vil efterhånden som den stiger inden for dette område i sig selv få disse vokalende "vokaliteter".

Stumpfs kontrolforsøg har imidlertid vist, at denne teori ikke i sin simple form holder stik (323). O, A, E er ikke blot mellemtrin i lyshed, men ligger ligesom i et andet plan, således som det fremgår af "vokaltrianglen" som allerede opstillede af Hellwig i 1781 (St. s. 352). Den "anden dimension", som man her vedrødes til at antage, betegnes ved analogi fra farvelæren "farbigkeit", og hypotesens mål er at finde de "zentralphysiologischen Prozesse" som ligger til grund for disse to dimensioner. Det hævdes end, at tonerne under c¹ alle har en tydelig U-karakter, over c⁴ I-karakter, men at de imellem disse yderpunkter har en mere svævende karakter, hvis tonen frembringes alene. Derimod kan tonerne inden for dette område, hvis de klinger sammen med en anden, dybere tone få bestemte vokalklange. Således giver c og c¹ hver for sig et U, men i sammenklang et O, c³ alene klinger som U, men i forb. med lavere toner som $\frac{3}{2}$ osv.

Denne teori er det på grundlag af nyere undersøgelser blevet muligt at udtrykke i klarere kvantitative udtryk hver vokal dannes derved, at bestemte hulrum forstærker de overtoner der svarer til hulrummets egentone. Det synes muligt at karakterisere enhver vokal tilstrækkeligt ved angivelse af den absolutte tonehøjde af de overtoner, som skal forstærkes ~~xxx~~ for at danne den pågældende vokal. Disse to former kaldes efter deres relative beliggenhed overformant og underformant. Ved vokalerne på grundlinien (U - I) er der uhyre forskel på overformantene (U:880, I:2200 if. Smith) og (muligvis) er overformanten her tilstrækkelig til at give en klar kvalitet, så at underformanten (for begge: 270) er af mindre betydning. De svrige derimod får først deres tydelige karakter ved forbindelsen af over- og underformant, og er for så vidt mere komplekse.

~~xxxx~~ RJ's benyttelse af denne teori er nu højst sjælden. Stumpfs undersøgelser meget stærkt (s. 338f.), at den accessoriiske proces ikke skal betragtes som "entwicklungsgeschichtlich .. der spätere" (den af Jakobson citerede udtalelse s. 339 går netop ikke på sproglid, men på høreindtryk i al alm.), og Jakobson selv påviser også, at de foreliggende fakta kraftigt modsiger en sådan genetisk opfattelse: man har sprog som udelukkende differentierer efter den accessoriiske proces (således at de kun har A-E-I), og i barnesproget er a tydeligt primær. Man skulle altså synes, at Stumpfs noget uklare hypotese var det modsatte af velegnet til at forklare "den indre nødvendighed" i de af Jakobson hævdede "ensidige" "funderingslove" mellem vokalerne. Men Jakobson udvider nu teorien ved ~~xi~~ (så vidt jeg ser uden grundlag at Stumpf har antydnet en sådan tolkning af sine eksperimenter med konsonantanalyser) at lægge en tilsvarende dobbeltproces til grund for konsonanterne og at gøre konsonantdifferentiationen til en slags grundproces for vokaldifferentiationen. Derved har han imidlertid ganske forladt det grundlag på hvilket Stumpfs originale hypotese hviler, for det er selvsagt umuligt at hævde, at vokalerne er en art mere komplicerede ~~xxxx~~ konsonanter på lignende måde som A-O-A-E på grund af det dobbelte formantområde hævdes at være mere komplicerede former af U-I. Man har endvidere sammenblandet det syntagmatiske og det paradigmatiske princip, som han selv opstiller s. 56 modsætningen mellem kons. og vokal er syntagmatisk, medens kons. ul. to vokk. eller to kons. er paradigmatiske. Yok. og Kons. tilhører

3
Hver sit paradigme og kan derfor ikke indgå i korrelationer med hinanden.

Hertil kommer nu, at den opstillede konsonanttrekant svarer meget dårligt til de akustiske forhold. De af EPJ foretagne forsøg tyder på, at de tre konsonantgrupper labiale (p, b, v, f, m), dentale (t, d, ð, ð, n) og velare (k, g, q, x, ŋ) ordner sig endimensionalt i rækkefølgen vel.-lab.-dent. (lysestø og klangfattigt), hvad enten man lægger "lyshed" eller "klangfylde/sættethed" til grund. Det måtte altså være lab. (P) der skulle ses som toppen, hvis man endelig ville bruge en trekantet opstilling (hvilket atter ville forudsætte at lab havde en særkvalitet, der gjorde det umuligt at ~~indgaa~~ at opfatte den som en ren mellemform. De samme forsøg synes endelig at tyde på at det (stik modsat RJ's opfattelse) er lettest at fordele vokaler -- efter lyshed, kons. efter klangfylde. Dermed bortfalder RJ's ~~hva~~ bevis for, at lysmærk skulle være "grundproces" for ~~konsonant~~ kons., sættethed (NE stik mod Stumpfs teori) ved vokalerne.

Når der ikke des mindre synes at være en vis "indre nødvendighed" bag opstillingen af trekantede vokal- og konsonantssystemer, så ~~ikke~~ at synes dette ~~ikke~~ at have en akustisk, men en fysiologisk begrundelse (hvad RJ på enhver måde søger at undgå). De to toppunkter A og K har det tilfælles, at repræsentere et artikulationsområde (bagtil liggende) (nemh. meget bogen artikulation og palatal/velart artikulationssted), hvor der erfaringsmæssigt er mindre tendens til differentiation end ved de snævrere vokaler (i, y, u) og de længere fremme liggende artikulationssteder (labiale og dentale lyd). Dette synes at få sin simple forklaring ved taleorganernes bygning og virkemåde. Derimod -- giver det ingen forklaring på at visse lydgrupper synes at forudrette andre (således k/g B/T).

k
p